

3. Clifford A. Lynch, “Big data: How do your data grow?” *Nature*, vol. 455, no. 7209 (September 3, 2008).
4. Deng and Dong Yu, *Deep Learning and Applications Foundations and Trends in signal processing (FTSP)*, 7(3-4) 197-387, 2014.
5. Geoffrey E. Hinton *Learning multiple layers of representation // TRENDS in Cognitive Sciences Vol.11 No.10 2007 pp 428-434.*
6. Rachel Botsman *Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens November 2017 issue of WIRED magazine [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>.*
7. Special Issue: Big Data In Communication Research, *Journal of Communication*, April 2014, Volume 64, Issue 2, Pages 193–360, E1–E9.
8. Viktor Mayer-Schönberger, Kenneth Cukier *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think Paperback – March 4, 2014.*
9. Yoshua Bengio *Learning Deep Architectures for AI Foundations and Trends Mashin Learning(FTML) Vol. 2:1 Dept. IRO, Université de Montréal C.P. 6128, Montreal, Qc, H3C 3J7, Canada 131 p.*

1.5. ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Ковальчук І.В.

кандидат економічних наук, доцент

Національний Університет харчових технологій

Економічне зростання є однією з головних макроекономічних цілей будь-якої країни. Головною метою економічного зростання є збільшення обсягів економічних благ, що сприяє поліпшенню життя населення, створенню стабільної сприятливої соціально-політичної ситуації в країні, підвищенню її міжнародного авторитету. Економічне зростання розглядається макроекономічною наукою як складова частина й одна з найважливіших характеристик економічного розвитку країни. Це поняття пов'язане з кількісною зміною обсягів виробництва і споживання ВВП. Проте питання, чи призводить зростання економіки країни до нової сходинки в її економічному і соціальному розвитку, якою ціною і за рахунок яких джерел досягається зростання, які чинники є визначальними на сучасному етапі, часто залишається на другому плані.

У наукових працях, присвячених проблемам економічного зростання переважно розвиваються ідеї, які систематизують світовий досвід економічного розвитку і дають змогу виділити принципово нові його типи та поглибити розуміння його природи. Проте і в цих працях, і в останніх дослідженнях МВФ та Світового банку наголошується на важливості і невирішеності проблем економічного зростання в країнах з ринками, що формуються, в умовах глобалізації. Бракує адекватної сучасним умовам системної методології,

модельного та методичного інструментарію, щоб забезпечити прийняття обґрунтованих рішень Урядами цих країн з ключових стратегічних питань.

Вирішення зазначених питань пов'язане з високим рівнем невизначеності та ризику – внаслідок того, що між регулюючими діями Уряду та їх макроекономічними результатами лежать складні за своєю структурою трансмісійні процеси, які призводять економіку до нового стану. Уряди України, змінюючи один одного, звітуючи за результатами своєї діяльності, кожного разу апелюють до темпів зростання ВВП, не беручи до уваги відсутність структурних змін в економіці, що не призведе в подальшому до стрибка на нову сходинку і, як, наслідок, новий рівень розвитку національної економіки. Відбувається захоплення темпами зростання, структура економіки при цьому залишається без змін. Сучасний етап розвитку світової економіки, який характеризується посиленням інтеграційних, глобалізаційних процесів та кризових явищ, стрімким розвитком новітніх технологій, невизначеністю і, дуже часто, непередбаченістю, ставить перед урядами країн задачу швидкого реагування на зміни навколишнього середовища. Перспективи розвитку економіки України сьогодні, насамперед, залежать від реалізації чітко окресленою і науково-обґрунтованою стратегією економічного розвитку, в основу якої має бути покладено не зростання ВВП на декілька відсотків на рік, а здійснення структурних макроекономічних трансформацій. Після розпаду Радянського Союзу і здобуття нашою країною незалежності пройшло достатньо часу для побудови модерної економічної системи. Якщо відсутність позитивних результатів економічного розвитку до 2000 р. можна було виправдовувати розгубленістю еліт перед новітніми викликами, то 2000 рік став точкою початку економічного зростання і сімнадцять років – достатній період часу для побудови конкурентоспроможної потужної економіки європейської країни. З'ясування причин незадовільних результатів розвитку, які має сьогодні Україна, потребує аналізу основних макроекономічних пропорцій, ґрунтового вивчення динаміки і структури економіки, виявлення тенденцій і закономірностей її розвитку, усвідомлення наявних проблем. Результати такого макроекономічного аналізу мають сформулювати бачення можливостей і перспектив національної економіки та можуть стати основою формування стратегії економічного розвитку країни.

Актуальність питання визначення вектору економічного розвитку і структурних трансформацій обумовлена необхідністю якісного оновлення економічної системи на основі реалізації ефективної економічної політики і, насамперед, структурної, яка повинна забезпечити економічне зростання та сприяти економічному прориву України. В результаті дослідження структурного зрізу економічного розвитку України мають бути розкриті основні макроекономічні диспропорції, притаманні національній економіці, та виявлені шляхи досягнення макроекономічної рівноваги.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання структурних змін в економіці України залишаються нерозв'язаними й дискусійними, серед них – визначення вектору розвитку національної

економіки, формування структурної політики, розробка інструментів її реалізації, формування механізму впливу держави на регулювання структурних трансформацій. Все це визначає необхідність формування цілісного макроекономічного бачення перебігу змін й обумовлює актуальність дослідження основних структурних трансформацій, їх динаміки, суперечностей та впливу на економічний розвиток у контексті формування ефективної структурної політики.

Найбільш значимі дослідження проблем економічного зростання країн та структурних трансформацій були здійснені такими відомими економістами як К. Поппер, М. Кондратьєв, В. Полтерович, Д. Норт, Р. Фогель, О. Вільямсон, Р. Познер, Г. Демсец, О. Фавор, Ф. Емар-Дюверне, Дж. Форрестор, Р. Нельсон, С. Уінтер, Дж. Меткалфа, Дж. Сілверберг, Д. Ленерт, Б. Верспаген, С Бір, П. Самуельсон, А. Картер, П. Петрі, Л. Клейн, В. Бессонов та багатьма іншими.

Особливе місце серед досліджень належить проблемам постсоціалістичних трансформацій. Однак після понад двадцяти років з початку «оксамитових революцій» у країнах Центральної та Східної Європи результати розвитку потребують поглибленого аналізу трансформаційних перетворень, вдосконалення методології дослідження теорії перехідних економічних процесів.

На Всесвітньому економічному форумі в Давосі (2018) презентували альтернативну систему оцінки економічного розвитку країн, в основу якої покладено три вектори оцінки, а саме: зростання і розвиток; інклюзивність; спадкоємність поколінь і стійкість розвитку. Нову систему назвали індексом (або рейтингом) інклюзивного розвитку (Inclusive Development Index). В індексі 12 показників, розділених на зазначені вище групи. Ця система більш повно відображає реальний стан справ в країні, оскільки враховує не тільки ВВП, але ще 11 параметрів. За задумом ВЕФ індекс має інформувати суспільство та допомагати сталому та інклюзивному економічному розвитку [5].

В той час, як світова спільнота пропонує новітні інструменти для оцінки економічного розвитку, Україна з часів здобуття незалежності не змогла досягти задовільних результатів навіть за традиційною системою оцінки – за валовим внутрішнім продуктом. Як результат, маємо неприпустимо низьке для європейської країни значення ВВП – 2385367 млн. грн. в 2016 і, відповідно, 55899 грн. на душу населення [1]. В світових рейтингах 2017 р. за рівнем ВВП Україна посіла - 61 місце з 217 країн (\$ 98629 млн.) [2], а за рівнем ВВП на душу населення 133 місце з 187 країн (\$ 2205,67 тис.) [3].

Відповіді на питання, як може успішно розвиватися країна, котра генерує додану вартість в розмірі 4658 грн. на місяць в розрахунку на одну особу, наукова думка не має. Про який рівень конкурентоспроможності національної економіки, а тим більше, рівень розвитку суспільства, оціненого за більш прогресивними методиками, можна дискутувати з таким ВВП? Побудова модерної України неможлива без суттєвого – в рази - збільшення доходної частини бюджету, що є можливим лише за умов значного прориву в темпах економічного зростання, детінізації економіки, побудови нормальної судової

системи тощо. Проте, економічне зростання на даному етапі неможливе, на наш погляд, без здійснення структурних економічних трансформацій.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень з проблем розвитку національної економіки, остаточно не з'ясовані причини сучасного стану. Тенденція до зростання реального ВВП зародилася в Україні в 2000 р., який став піковою точкою падіння української економіки (в 2000 р. реальний ВВП становив 43,2% до рівня 1990 р.). Серед країн СНД цей рівень був найнижчим. Потребує наукового осмислення досягнута глибина падіння. Починаючи з 2000р. в Україні відбувалося стрімке зростання ВВП (табл.1) , яке за своїми темпами перевищувало показники СНД в цілому до 2008 р., коли розпочалася світова фінансова криза. За кризовий 2009 р. Україна зазнала найбільших втрат ВВП (-14,8%), поряд із Вірменією (-14,2%), Прибалтійськими країнами (від -14,2% до -14,7%), РФ (-7,8%) та Молдовою (-6,0) [4].

Небезпідставним є твердження, що в Україні кризові процеси 2013-2014рр. можуть інтерпретуватись як поновлення і продовження кризових процесів 2008-2009 рр. Хоча криза 2008-2009 рр. вкотре засвідчила хиби української економіки, а відтак – повинна була б стимулювати трансформаційні процеси для створення більш сучасної конкурентної економіки, проте характерним для української економіки, принаймні впродовж останнього десятиріччя, залишається низька продуктивність, енерговитратність, слабка диверсифікованість, низька конкурентоспроможність, залежність від монопольних зовнішніх джерел сировини та енергії.

Донині кризові хвилі не спонукали різноманітні українські Уряди до необхідних структурних зрушень в економіці. Навіть 2010-2012рр., впродовж яких мали відбутися головні зміни, радше стали роками подальшого консервування структури національної економіки, посилення адміністрування і корупції, поглиблення втручання держави в економічну діяльність – наслідком чого стало, з одного боку, розчарування суспільства у правильності обраного країною шляху розвитку, з іншого – відновлення депресивних тенденцій в економічному середовищі. Тому й не було вироблено належних механізмів недопущення та протидії загрозам наступних кризових шоків і до зовнішньої агресії [6].

Наступні два роки зростання, а за ними - два роки тупцювання на місці, завершилися кризою. Нові геополітичні реалії спричинили падіння ВВП в 2014-2015 рр. на 6,6% і 9,8% відповідно.

Відновлення процесу зростання в 2016 р. (2,4%) і в 2017 р. (2,5%) відбувалося неприпустимо низькими темпами. Таким чином, збільшившись за 2000-2016 рр. у фактичних цінах більше, ніж в 13 разів, реальний ВВП України зріс лише на 38,5% і у 2016 р. досяг лише 59,4% до рівня 1990 р. Проте країни Центральної та Східної Європи, котрі до середини 1990-х років належали до групи країн, які зупинили трансформаційний спад, що пішов за руйнуванням централізованої економічної системи, до 2000 р. відновили дореформений обсяг ВВП.

Таблиця 1

Динаміка ВВП України в 2001-2016 рр.

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП у фактичних цінах, млрд. грн.	211,2	234,1	277,4	357,5	457,3	565,0	751,1	990,8	947,0	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5	2385,3
Індекси фізичного обсягу ВВП, % до попереднього року	108,8	105,3	109,5	111,8	103,1	107,6	108,2	102,2	84,9	104,1	105,4	100,2	100,0	93,4	90,2	102,4
Індекси фізичного обсягу ВВП, % до 1990 р.	47,0	49,5	54,2	60,6	62,5	67,2	72,7	74,3	63,1	65,7	69,3	69,4	69,4	64,8	0,58	0,6
Індекси фізичного обсягу, % до 2000 року	108,8	114,6	125,5	140,3	144,6	155,6	168,3	172,1	146,1	152,1	160,3	160,6	160,6	150,0	135,3	138,5
Індекси фізичного обсягу ВВП, % до 2008 року	63,2	66,6	72,9	81,5	84,0	90,4	98,4	100,0	84,9	88,4	93,1	93,1	93,3	87,2	78,7	80,6

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Лідерами економічного зростання протягом досліджуваного періоду були такі види економічної діяльності як переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів та транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (табл. 2). Оскільки динаміка ВВП і випуску протягом 2001-2014 рр. мали однакову тенденцію і схожі темпи зростання, частка валової доданої вартості у випуску в економіці України лишається майже без змін, що свідчить про відсутність чітко окресленої тенденції до структурних зрушень.

Таблиця 2

Темпи зростання випуску товарів та послуг за видами економічної діяльності, % до попереднього року

Види економічної діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2000-2016
Випуск товарів та послуг у ринкових цінах	109,4	105,6	111,7	114,5	104,7	107,9	110,2	100,2	80,9	105,2	106,2	100,5	99,3	93,0	90,5	104	1,455
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	109,2	101,2	89,4	119,4	100,1	102,4	93,9	116,4	98,0	98,7	119,5	95,8	113,3	102,2	95,4	106,2	1,714
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	103,2	102,3	105,5	104,1	104,5	105,7	102,7	98,1	90,2	102,2	107,0	101,9	100,4	86,3	85,8	99,8	0,924
Переробна промисловість	112,9	108,8	117,9	115,5	103,6	106,5	111,3	96,6	73,7	112,6	107,5	98,0	92,7	90,7	87,4	104,3	1,33
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	102,5	101,1	104,6	98,8	102,9	106,8	103,2	97,5	88,8	108,4	105,0	102,0	98,6	93,4	88,0	102,5	1,014
Будівництво	113,0	98,6	126,8	125,8	96,4	111,8	117,1	87,0	62,3	91,3	105,0	96,2	88,5	79,6	86,9	117,4	0,818
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	124,6	107,9	121,4	114,9	99,6	116,7	116,4	100,4	81,3	104,7	104,6	103,5	101,9	87,5	97,1	104,6	2,126
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	104,1	109,2	111,0	114,5	114,4	108,1	111,7	108,1	87,1	100,5	112,2	97,6	102,1	91,0	97,1	103,5	1,929

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Економічне зростання розглядається макроекономічною наукою як складова частина й одна з найважливіших характеристик економічного розвитку країни. Економічний розвиток — це процес переходу країни від одного стану економіки до іншого, більш досконалого — тобто якісно нового на основі відповідних структурних та інституціональних зрушень. Комплексно це проявляється в якісному вдосконаленні всієї економічної системи. Економічний розвиток пов'язується з тим, наскільки суб'єкт господарювання і

люди задоволені і підвищують рівень комфортності свого положення в цій економічній системі, наскільки вони мають вільний доступ до освіти, до охорони здоров'я, наскільки екологічно небезпечною є ситуація в країні, чи задовольняються інші індикатори, які власне характеризують і можуть характеризувати саме економічний розвиток.

Як тільки економіка вступає в фазу сучасного економічного зростання, процес зростання породжує важливі еволюційні зміни в структурі економіки. Аналіз темпів і чинників зростання економіки покликаний дати відповідь на наступні питання: чи призводить економічне зростання до структурних реформ, нового стану економіки; на які потреби використовуються результати зростаючої економіки; якими є перспективні джерела економічного зростання тощо

Наступним етапом дослідження причин незадовільних результатів розвитку національної економіки, на наш погляд, має бути аналіз динаміки макроекономічних пропорцій виробництва, розподілу та перерозподілу ВВП, який дозволяє окреслити вектор трансформації існуючої моделі розвитку України. Важливим макроекономічним індикатором є структура випуску.

Протягом 2000-2016 рр. в національній економіці, незважаючи на періодичні кризи, прослідковувалася чітка тенденція до переструктурування випуску в напрямку зростання частки галузей, котрі надають послуги (табл.3). Досліджуваний період характеризувався істотним скороченням виробництва товарів у загальному обсязі виробництва. Ця тенденція прискорилося під час фінансової кризи 2009 р., коли товарне виробництво, порівняно з 2000 р. зменшилося майже на чверть, а частка виробництва послуг зросла у півтора рази.

Певне відновлення економіки протягом 2010–2011 рр. виявилось нетривалим, у 2012 р. тенденція до скорочення частки товарного виробництва відновилася і, загалом за досліджуваний період, його внесок у випуск скоротився на 23% (16 в.п.), а саме - з 69% в 2000 р. до 53% в 2016 р. В період з 2000 р. до 2016 р. відбулися суттєві структурні зрушення і у складі валової доданої вартості. Якщо в 2000 р. пропорція між товарним виробництвом і наданням послуг в структурі ВДВ виглядала так: 53% проти 46% (табл.1), то в 2016 р. сталося принципове зміщення акценту на користь галузей, які надають послуги.

Їхня частка зросла на 28,3% і становила в 2016 р. 59% валової доданої вартості. Хоча ця пропорція ще відрізняється від країн ЄС, проте, напрямок концентрації виробництва і доданої вартості в сфері послуг (торгівлі, інформації та телекомунікацій, фінансової й страхової діяльності, освіти, охорони здоров'я тощо) відповідає загальноєвропейським тенденціям і вказує на активне формування сервісної економіки і розбудову основ постіндустріального суспільства. Частка валової доданої вартості в структурі випуску по групі галузей, які надають послуги вдвічі більша порівняно з галузями матеріального виробництва (табл.4), проте виявлені структурні

зрушення не вплинули на загальну пропорцію «валова додана вартість – проміжне споживання».

Таблиця 3

Порівняльна структура випуску і валової доданої вартості за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	% до випуску		% до ВДВ	
	2000	2016	2000	2016
Сільське, лісове та рибне господарство	14,4	13,0	16,3	13,8
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	5,7	5,0	4,9	6,5
Переробна промисловість	36,3	28,8	20,4	14,4
Постачання електроенергії, газу, пари	6,6	4,8	6,7	3,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,1	0,6	1,0	0,4
Будівництво	4,6	4,8	4,1	2,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	7,6	12,8	9,9	16,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,9	6,8	10,5	7,7
Інформація та телекомунікації	2,4	3,6	3,3	4,4
Фінансова та страхова діяльність	1,7	2,1	2,2	3,2
Операції з нерухомим майном	2,2	4,1	4,3	7,2
Освіта	2,7	2,6	4,8	4,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,1	2,0	2,8	2,9
Галузі, що виробляють товари	69	57	53	41
Галузі, що надають послуги	31	43	46	59

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Питома вага доданої вартості у випуску в економіці України залишалася протягом всього досліджуваного періоду майже без змін - в середньому на рівні 40%, з незначними піковими значеннями - 38% в 2000 р. і 42% в 2013 р. Незважаючи на загальну законсервованість ситуації за цим показником, деякі види діяльності розвивалися в напрямку зростання питомої ваги валової доданої вартості в структурі випуску.

Так, в добувній промисловості частка валової доданої вартості зросла в 1,6 рази - з 33% в 2000 р. до 52% в 2016 р. Незначні позитивні зрушення відбувалися і в фінансовій та страховій діяльності. Суттєве зменшення даного показника спостерігалось в постачанні електроенергії, газу, пари – з 39% до 30%, будівництві – з 34% до 20%, транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності – з 58% до 46%, водопостачанні, каналізації, поводженні з відходами – з 35% до 28%. Провідні галузі української економіки – переробна промисловість і сільське господарство - демонстрували стійку законсервовану позицію – 41-44% та 20%, відповідно. Питома вага валової доданої вартості в торгівлі, незважаючи на певні коливання (від 49 до 57%), не продемонструвала чіткої тенденції. Варто звернути увагу на результати дослідження величини частки доданої вартості в структурі випуску окремих галузей. Щодо високої частки доданої вартості в галузях, які надають послуги,

розбіжностей в наукових думках не існує, проте, відносно велика частка доданої вартості в сільському господарстві (від 41 до 44%) і добувній промисловості (від 32% до 58%) є незвичною для традиційного сприйняття. Переробна ж промисловість України генерує лише 20% ВДВ від випуску.

Таблиця 4

Динаміка частки валової доданої вартості у випуску за видами економічної діяльності в 2000-2016 рр., % до випуску

Види діяльності	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Частка валової доданої вартості у випуску – всього	38	39	40	40	39	39	40	41	40	41	40	39	40	42	41	40	40
з них: товари	30	29	30	29	27	28	29	29	27	27	27	26	27	28	28	29	29
Послуги	57	60	60	60	59	58	58	58	58	57	58	57	57	58	58	57	58
Сільське, лісове та рибне господарство	44	44	44	44	43	42	41	41	41	41	42	42	42	42	42	43	43
Добувна промисловість	33	36	40	40	38	42	46	53	58	49	53	54	54	53	51	51	52
Переробна промисловість	22	20	21	21	19	21	23	23	21	21	18	16	18	19	20	20	20
Постачання електроенергії, газу, пари	39	40	40	40	38	40	38	37	36	36	32	32	32	31	30	30	30
Водопостачання; каналізація	35	35	37	36	33	35	36	35	35	32	32	29	29	31	31	29	28
Будівництво	34	33	34	33	32	30	28	27	22	21	27	25	22	22	23	21	20
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт авт. засобів	50	57	57	57	57	55	55	54	54	53	55	56	53	54	53	50	49
Транспорт, складське господарство...	58	59	58	58	56	51	51	51	49	52	51	50	47	48	46	46	46
Інформація та телекомунікації	54	54	54	54	52	48	48	48	48	48	48	49	49	50	50	51	49
Фінансова діяльність	50	56	56	55	61	60	62	68	68	54	62	61	62	64	60	63	61
Операції з нерухомим майном	74	75	75	74	72	69	67	66	68	62	64	63	69	70	71	70	70
Освіта	68	71	74	74	73	71	69	71	70	69	66	68	70	72	72	69	67
Охорона здоров'я.	51	60	61	61	59	61	63	63	63	64	65	65	66	66	64	58	59

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1]

Нерівнозначним є внесок окремих галузей в процес створення валової доданої вартості. Драйверами української економіки залишаються переробна промисловість, оптова і роздрібна торгівля та сільське господарство. В 2016 р. 43,9% валової доданої вартості було створено саме в цих галузях. Проте, протягом досліджуваного періоду відбулася зміна лідера. Традиційна для України ситуація, коли найбільша частка доданої вартості припадала на переробну промисловість, була змінена в 2010 р. на користь оптової і роздрібною торгівлі.

Промисловість України почала різко скорочуватися з 2012 р., зменшившись на чверть порівняно з докризовим 2008 р. Катастрофічно зменшилася валова додана вартість, створена у переробній промисловості. Це скорочення, викликане світовою фінансовою кризою, почалося ще у 2008 р. (-5%) і набуло катастрофічних наслідків у 2009 р. (-22%). Певне відновлення економіки протягом 2010–2011 рр. не змогло перекрити це падіння, а з 2012 р. воно знову продовжилося. Результатом стало зменшення ВДВ, генерованої переробною промисловістю, на 34% - з 20,4% в 2000 р. до 12,7% в 2013 р. Останні три роки ситуація трохи вирівнялася, проте позиція лідерства не відновилося і в 2016 р. ВДВ переробної промисловості становила 14,4%, що на 29,4% менше порівняно з 2000 р.

Зовсім інший характер мали зміни частки ВДВ, генерованої сільським господарством. Незважаючи на відсутність чіткої тенденції в динаміці обсягу

продукції сільського господарства, мисливства і лісового господарства (спостерігалися коливання обсягів виробництва), внесок цієї галузі в процес створення ВВП мав виражену спадаючу тенденцію в період до кризи 2008 р – з 16,3% в 2000 р. до 7,1% – в 2007 р. знизилась частка доданої вартості, створеної в сільському господарстві, в загальному обсязі ВДВ України. Потім напрямок розвитку змінився на протилежний і, як результат, в 2016 р. маємо частку ВДВ по цій галузі в розмірі 13,8%, що лише на 0,6 в.п. менше за частку переробної промисловості, в той час, як в докризовому 2007 р. ці показники відрізнялися майже втричі.

Частка ВДВ, створеної в торгівлі, зростає протягом досліджуваного періоду в 1,6 рази – з 9,9% в 2000 р. до 15,7% в 2016 р. З 2010 р. ця галузь є лідером в процесі створення ВДВ. Четверте місце в структурі ВДВ посідає транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 7,7% за результатами 2016 р, зменшившись з 10,5% в 2000 р. (на 26,7%). 6,5% ВДВ припадає на добувну промисловість, яка продемонструвала суттєве зростання (+32,7%) – з 4,9% в 2000 р. і посіла п'яту сходинку. Катастрофічного спаду в Україні зазнала додана вартість будівництва, скоротившись на 45,2% - з 4,2 % в 2000 р. до 2,3% в 2016 р. Сьогодні в будівництві створюється значно менше доданої вартості, ніж в освіті та інформації та телекомунікації, частка яких в 2016 р становила 4,4%. Фінансова криза призвела до різкого скорочення фінансової та страхової діяльності, котра з рівня, який перевищував країни ЄС у 2009 р. (6,2% проти 5,7%) зменшилася до 3,2%. Привертає увагу такий вид діяльності, як операції з нерухомим майном, які за величиною ВДВ (7,2%) в 2016 р. майже наблизилися до транспортної галузі.

Порівняння галузевої структури виробництва валової доданої вартості в Україні та країнах ЄС-28 дозволяє зробити наступні висновки:

- питома вага сільського господарства у ВДВ України (13,8%) набагато перевищує середні значення країн ЄС-28 (1,6%);
- внесок переробної промисловості України, яка перед кризою перебувала на середньому для країн Європи рівні, зазнав скорочення і за рівнем у 2016 р. (14,4%) поступається усім європейським країнам;
- частка будівництва у ВДВ України (2,3%) майже удвічі нижча за ЄС-28 (5,4%);
- наблизився до країн ЄС (4,7%) внесок інформаційної діяльності України (4,5%).

Важливою складовою дослідження трансформаційних процесів є аналіз валового внутрішнього продукту за категоріями доходу (табл.5). Зміни у пропорціях доходів галузей економіки характеризуються часткою оплати праці, податків, за винятком субсидій на виробництво, а також валового прибутку у складі валової доданої вартості. В 2016 р. найбільшу часту ВВП, а саме 47,9%, становив валовий прибуток. Питома вага оплати праці найманих працівників майже на 11,3 в.п. була меншою - 36,6%, решта – 15,5% припадала на податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт. Слід зазначити тенденцію до зростання частки оплати праці найманих працівників до 2012р. – з 40,0% в

2001 р. до 50,2% в 2012 р. Наслідком останньої криз є стрімке падіння цього показника до нижчого за весь період значення – 36,6% в 2016 р.

Таблиця 5

Структура валового внутрішнього продукту за категоріями доходу в 2001-2016 рр., % до підсумку

Категорії доходу	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Оплата праці найманих працівників	40,9	44,0	44,1	44,0	47,4	47,5	46,9	47,5	47,7	48,0	47,0	50,2	49,9	46,3	39,1	36,6
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт	12,9	11,8	10,9	9,9	12,2	13,0	11,7	11,8	12,1	11,8	13,9	12,9	12,5	12,9	15,5	15,5
Валовий прибуток, змішаний дохід	46,2	44,2	45,0	46,1	40,4	39,5	41,4	40,7	40,2	40,2	39,1	36,9	37,6	40,8	45,0	47,9
Співвідношення між валовим прибутком і оплатою праці найманих працівників	1,13	1,0	1,02	1,05	0,85	0,83	0,88	0,86	0,83	0,86	0,83	0,74	0,75	0,88	1,15	1,31

Джерело: складено автором на основі даних Держ.служби статистики України [1]

Таблиця 6

Структура ВВП за категоріями кінцевого споживання, % до ВВП

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кінцеві споживчі витрати	75	77	76	76	71	77	78	78	80	85	83	84	87	91	90	86	84
з них:																	
домашніх господарств	55	56	56	56	53	58	60	60	63	64	63	66	68	71	71	66	65
Валове нагромадження основного капіталу	20	20	19	21	22	22	24	27	26	18	21	22	22	19	13	16	19
Експорт товарів і послуг	60	51	50	53	59	48	43	41	43	43	47	50	48	43	49	53	49
Імпорт товарів і послуг	-55	-49	-46	-50	-51	-47	-46	-47	-51	-45	-51	-56	-56	-52	-52	-55	-55

Джерело: складено автором на основі даних Держ.служби статистики України [1]

Зміна частки оплати праці відбулася синхронно зі змінами частки як валового прибутку, так і податків. Протягом досліджуваного періоду найменша питома вага податків – 9,9% - спостерігалася в 2004 р, в 2015-2016 рр. вона була максимальною за весь період. Пікового значення досягла в 2016 р. і частка валового прибутку – 47,9%.

Цікавою є динаміка співвідношення між валовим прибутком і оплатою праці найманих працівників. Якщо на початку періоду дослідження в структурі ВВП переважали доходи бізнесу (в 1,13 разів) з подальшим впевненим зменшенням цього показника до 0,75 в 2013 р., то в останні два роки було відновлено значення початку періоду і, навіть, перевищено - 1,31 в 2016 р.

Найбільше зростання частки оплати праці у ВВП (табл.7) спостерігалася у електроенергетиці (у 2,6 рази), водопостачанні та обробленні відходів (у 1,87 рази), а скорочення цього показника відбувалося у добувній промисловості, сільському господарстві, будівництві, торгівлі, фінансовій і страховій діяльності. Як і слід очікувати, зміна частки іншої суттєвої складової ВДВ – валового прибутку - мала протилежну тенденцію. Як видно з наведених даних табл.7, найвищі значення цей показник має у сільському господарстві (84,8%)

та операціях з нерухомим майном (86,4%), що обумовлено істотною часткою змішаного доходу, виробленого в цих галузях сектором домашніх господарств.

Таблиця 7

Структура валової доданої вартості за категоріями доходу за видами діяльності в 2015 р.

Види економічної діяльності	Оплата праці найманих працівників	Інші податки, пов'язані з виробництвом	Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	Прибуток, змішаний дохід	Споживання основного капіталу	Чистий прибуток, змішаний дохід
Сільське, лісове та рибне господарство	14,64 (20)	1,3	-0,7	84,8 (80)	6,0	78,7
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	36,0 (65)	1,3	-1,7	64,4 (44)	19,2	45,2
Переробна промисловість	56,2 (56)	2,9	-0,1	41,0 (39)	17,0	24,0
Постачання електроенергії, газу, пари	61,1 (27)	2,6	-9,5	45,7 (69)	37,8	7,9
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	101,3 (54)	1,7	-12,7	9,7 (43)	20,0	-10,4
Будівництво	51,5 (62)	4,3	-0,1	44,3 (37)	9,4	34,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів	37,0 (56)	1,4	-	61,5 (39)	4,2	57,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	54,3 (44)	2,1	-1,1	11,0 (55)	6,1	4,9
Інформація та телекомунікації	50,0 (43)	5,3	-1,3	59,9 (54)	12,5	47,4
Фінансова та страхова діяльність	40,0 (50)	2,6	-	57,4 (44)	6,8	50,6
Операції з нерухомим майном	13,0 (15)	0,6	-	86,4 (85)	38,6	47,8
Освіта	90,3 (63)	0,2	-	9,5 (36)	8,2	1,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	83,6 (81)	1,0	-0,3	15,7 (19)	12,7	3,0

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [1], в дужках зазначені дані 2000 р.

Серед інших галузей лідируючі позиції займають добувна промисловість (64,4%) та торгівля (61,5%), де частка валового прибутку перевищує половину доданої вартості. Тенденцію до зростання цього показника протягом досліджуваного періоду мали добувна промисловість (1,5 рази) і торгівля (1,6 рази), а до скорочення – енергетика і водопостачання, транспорт та освіта.

Інші податки, за винятком субсидій, пов'язані з виробництвом, загалом становлять невелику частку валової доданої вартості (12,9% в 2001 р. та 15,5% і 2016 р.). Варто відзначити високий рівень субсидіювання добувної промисловості і електроенергетики.

Українська економіка, маючи найменшу серед європейських країн питому вагу заробітної плати у ВВП, разом з тим дає найвищий показник питомої ваги кінцевого споживання та найнижчий показник валових накопичень. Це означає, що отримані бізнесом та державою доходи теж значною мірою йдуть на кінцеве споживання. Тобто, маючи при первинному формуванні доходів сприятливі умови для інвестування та збільшення темпів економічного зростання, Україна після перерозподілу має такі показники інвестиційною діяльності, які є недостатніми для досягнення бажаного економічного зростання.

Пропорції використання ВВП характеризуються тим, що витрати на кінцеве споживання домашніх господарств становлять основну частину ВВП, починаючи з 2005 р., їхня питома вага невпинно збільшувалася, досягнувши пікового значення в 2014 р. – 90%. В 2015-2016 рр. почалося падіння частки – до 84% в 2016 р. (табл.6).

Слід акцентувати увагу і на зміні спрямованості зовнішньо-економічної діяльності. Якщо до 2006 р. обсягу експорту переважали обсяги імпорту, то в 2006 р. тенденція змінилась на протилежну з появою від'ємного сальдо, яке у 2013 р. досягло 8% ВВП. В 2014-2016 рр. ситуація дещо стабілізувалася, проте позитивне сальдо не відновлено.

Висновки. У результаті проведеного дослідження розвитку економіки України в 2000-2016 рр. виявлено:

1. Україна з часів здобуття незалежності не змогла досягти суттєвих результатів економічного розвитку. В світових рейтингах 2017 р. за рівнем ВВП Україна посіла - 61 місце з 217 країн (\$ 98629 млн.), а за рівнем ВВП на душу населення 133 місце з 187 країн (\$ 2205,67 тис.).

2. Після розпаду Радянського Союзу національна економіка зазнала найглибшого падіння серед країн СНД - в 2000 р. реальний ВВП становив 43,2% до рівня 1990 р. Сьогодні ми залишаємося єдиною країною, де дореформений обсяг ВВП не відновлений і в 2016 р. становив 59,4% до рівня 1990 р.

3. Прийнятні для розвинутих економік сучасні темпи економічного зростання недостатні для України, оскільки дуже низькою у нас є база відліку.

4. Глибокі провали (падіння) в кризових періодах свідчать про відсутність послідовної державної антикризової політики. Кризові хвилі не спонукали різноманітні українські Уряди до необхідних структурних зрушень у вітчизняній економіці. Не було вироблено належних механізмів недопущення та протидії загрозам наступних кризових шоків.

5. Економіка України є високовитратною та матеріаломісткою. Частка валової доданої вартості у випуску залишається протягом всього досліджуваного періоду майже без змін - в середньому на рівні 40%. що свідчить про відсутність чітко окресленої тенденції до структурних зрушень.

6. Незважаючи на загальну «законсервованість» ситуації за часткою проміжного споживання в цілому по економіці, деякі види діяльності розвивалися в напрямку зростання питомої ваги валової доданої вартості в структурі випуску. Так, в добувній промисловості частка валової доданої вартості зросла в 1,6 рази - з 33% в 2000 р. до 52% в 2016 р. Незначні позитивні зрушення відбувалися і в фінансовій та страховій діяльності.

7. Протягом 2000-2016 рр. прослідковувалася чітка тенденція до переструктурування випуску в напрямку зростання частки галузей, котрі надають послуги. Досліджуваний період характеризувався істотним скороченням виробництва товарів у загальному обсязі виробництва - їхній внесок скоротився на 23% (16 в.п.), а саме - з 69% в 2000 р. до 53% в 2016.

8. Відбулися суттєві структурні зрушення у складі валової доданої вартості. Якщо в 2000 р. пропорція між товарним виробництвом і наданням послуг виглядала так: 53% проти 46%, то в 2016 р. відбулося принципове зміщення на користь галузей, які надають послуги. Їхня частка зросла на 28,3% і становила в 2016 р. 59% валової доданої вартості.

9. Драйверами української економіки залишаються переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля та сільське господарство. В 2016 р. 43,9% валової доданої вартості було створено саме в цих галузях. Проте, протягом досліджуваного періоду відбулася зміна лідера. Традиційна для України ситуація, коли найбільша частка доданої вартості припадала на переробну промисловість, була змінена в 2010 р. на користь оптової та роздрібною торгівлі.

10. Питома вага сільського господарства у ВДВ України (13,8%) набагато перевищує середні значення країн ЄС-28 (1,6%).

11. Тенденція до зростання частки оплати праці найманих працівників до 2012 – з 40,0% в 2001 р. до 50,2% в 2012 р. змінилася на протилежну. Наслідком останньої кризи є стрімке падіння цього показника до нижчого за весь період значення – 36,6% в 2016р.

12. В 2016 р. найбільшу часту ВВП, а саме 47,9%, становив на валовий прибуток. Питома вага оплати праці найманих працівників майже на 11,3 в.п. була меншою - 36,6%, решта – 15,5% - податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт.

13. Пропорції використання ВВП характеризуються тим, що витрати на кінцеве споживання домашніх господарств становили основну частину ВВП і, починаючи з 2005 р., їхня питома вага невпинно збільшувалася, досягнувши пікового значення в 2014 р. – 90%. В 2015-2016 рр. почалося падіння частки – до 84% в 2016 р.

12. Відбулася зміна спрямованості зовнішньо-економічної діяльності. Якщо до 2006 р. обсягу експорту переважали обсяги імпорту, то в 2006 з ситуація змінилась на протилежну з появою від'ємного сальдо, яке у 2013 р. досягло 8% ВВП. В 2014-2016 рр. ситуація дещо стабілізувалася, проте позитивне сальдо не відновлено.

13. Критично важливим для України є визначення вектору економічного розвитку і розроблення науково-обґрунтованої структурної політики, яка має забезпечити сприятливі умови для економічного прориву.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Світового банку // Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
3. Офіційний сайт МВФ // Режим доступу: <http://www.imf.org/>
4. За даними ЄЕК ООН: [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://w3.unecse.org/pxweb/?lang=14>
5. Офіційний сайт World economic forum // Режим доступу: <https://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2018>
6. Юрчишин В. Україна: від кризи до кризи. // Режим доступу: www.razumkov.org.ua/upload/1410787033_file.pdf